

ИСТОРИЯ

История на науката и технологиите

К.е.н. Галицька Е.В.

Національний університет «Києво-Могилянська академія», Україна

К.е.н. Прімерова О.К.

Національний університет «Києво-Могилянська академія», Україна

ВНЕСОК М.І. ЗІБЕРА У РОЗРОБКУ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД СТАТИСТИКИ

28 квітня 2018 р. виповнилося 130 років з дня смерті видатного вченого-економіста, глибокого теоретика, запального публіциста і визначного українського громадського діяча Миколи Івановича Зібера. В енциклопедичних довідниках, підручниках, численних публікаціях висвітлено основні етапи його життя, наголошено на його надзвичайній обдарованості й талановитості. Його вважали великим знавцем класичної англійської економічної літератури і найновішої німецької. Він систематизував ідеї класичної політичної економії, популяризував економічне вчення Д. Рікардо. М. І. Зіберу належить ідея застосування історико-еволюційного та міждисциплінарного підходів до дослідження взаємозумовленості економічної діяльності та правових економічних відносин. Учений багато уваги приділяв аналізу поземельних відносин і кооперації, промислового розвитку та впливу прогресу на соціально-економічні процеси. Видатний економіст з аналітичним складом розуму, він розглядав різні історико-економічні питання, аналізував соціально-економічні процеси в різних країнах світу.

Дослідники в основному роблять акцент на працях М.І. Зібера з політичної економії дуже мало уваги приділяють його статистичним дослідженням. Першою статистичною працею була його стаття “Що таке статистика?”. Її метою, за словами автора, було “... показати, що саме не вистачає основним визначенням статистики і яким умовам повинна відповідати хоч якоюсь мірою програма для розробки статистичного матеріалу” [4, с. 1]. У статті вчений наголошує на необхідності вирішення питань щодо предмета статистики та підкреслює, що між статистиками немає узгодженої позиції

стосовно того, “чи має статистика свій особливий предмет, чи один лише метод дослідження всіх явищ”. Другим за важливістю питанням, над яким статистици “не відмовляють собі у задоволенні та праві розмірковувати”, є те, що розуміти під терміном “стан” – тільки “сучасне” чи ще й “минуле” [4, с. 2–3].

Учений акцентує увагу на важливості змін, що стосуються статистичних досліджень. По-перше, кількісне вираження фактів, а по-друге, – розширення сфери досліджень суспільних явищ. Він переконаний, що кількісні характеристики все більше будуть застосовуватись як статистичний прийом при спостереженнях масових соціально-економічних явищ і процесів. М. І. Зібер упевнений, що останнім часом статистичні дослідження все більше і більше стосуються “суспільства і його життя”, зростає зацікавленість у вивченні фактів щодо масових явищ, незалежно від того, як вони вивчаються – “в часі чи в просторі” [4, с. 7]. Важливого значення М. І. Зібер надавав питанням застосування статистичних класифікацій, визначав їх особливості та недосконалість.

У своєму дослідженні М. І. Зібер вперше робить спробу побудувати програму, що уможливила б розробку матеріалу, який характеризує суспільне життя. Автор переконаний, що для розробки “цілісної програми при дослідженні суспільних явищ” необхідно, окрім демографічних процесів, вивчати інформацію щодо виробництва та споживання [4, с. 26–27].

Підсумовуючи все викладене у статті, М. І. Зібер ставить питання: чи існує статистика як самостійна галузь знань і чи є статистика методом дослідження? І доходить парадоксального висновку: “Статистика не є ні особливою наукою, ні особливим методом, а просто купа числового матеріалу, яка характеризує суспільні явища”. Але систематична розробка цього матеріалу, вважає автор, “... може скласти предмет ... суспільної науки у широкому сенсі слова” [4, с. 31].

У 1874 р. разом із членами Південно-західного відділу Російського географічного товариства М. І. Зібер брав активну участь у проведенні одноденного перепису мешканців міста Києва. Саме він склав план і програму перепису, втілював свої знання і задуми при зведенні статистичного матеріалу, його систематизації та групуванні. Комісія, у складі якої був і М. І. Зібер, розробила форми таблиць для зведення даних, які передбачалось отримати в ході перепису. Були визначені групувальні ознаки та правила формування груп. Розроблені

таблиці “являли собою не тільки викладення даних відповідної графі листків (формулярів – *Авт.*), а й головні комбінації однієї категорії даних з даними інших категорій, чого майже не робилося при обробці матеріалів інших переписів, проведених у Росії” [7, с. 9–10]. Опубліковані матеріали перепису (1875 р.) свідчили про достатньо високий рівень їх наукової обробки.

У 1875 р. для Південно-західного відділу Російського географічного товариства науковець підготував “Досвід програми для збирання статистико-економічних відомостей”. Ця наукова робота була доручена М. І. Зіберу не випадково, адже він вважався серед київської громади “найвизначнішим економістом і статистиком”, науково-літературна діяльність якого була надзвичайно багатогранною [1, с. 5]. Він уперше зробив спробу застосування при дослідженні соціально-економічних явищ балансового методу, а розроблену ним програму використовували земські статистики Чернігівщини. З цього приводу видатний український статистик О. О. Русов зазначав: “З перерахованих видань з особливою увагою слід зупинитися на теоретичних працях Журавського і Зібера, тому що вони справили безсумнівний вплив на складання чернігівських програм” [6, с. 16]. Він вважав, що програма М. І. Зібера, незважаючи на її теоретичну цінність, ще не використовується належним чином при вивченні економічних явищ [6, с. 19].

У вступі своєї програми М. І. Зібер підкреслював, що для правильного судження про економічне становище суспільства необхідно мати дані про виробництво і споживання матеріальних благ та вивчати взаємодію цих процесів. Вступ є своєрідною інструкцією до програми. Автор розглядає ієрархію розміщення запитань програми, зв’язок запитань демографічного та економічного блоків програми. Вчений наголошує на важливості вирішення методологічних та організаційних питань спостереження. Це стосується визначення об’єкта статистичного спостереження, одиниць сукупності, одиниць спостереження, об’єктивного та суб’єктивного часу проведення спостереження. Наголошуючи на важливості дотримання об’єктивного часу і на необхідності дослідження суспільних явищ як у статиці, так і у динаміці, науковець підкреслює, що “велику зацікавленість можуть представляти порівняння найважливіших соціально-економічних явищ у два різні періоди часу” [5, с. 4–7].

Запитання програми М. І. Зібера згруповано у два розділи: І. Загальні відносини народонаселення; ІІ. Суспільно-економічні відносини народонаселення. Запитання першого розділу давали можливість охарактеризувати чисельність населення за такими ознаками: статтю, віком, національністю, сімейним станом місце проживання, сферою діяльності тощо. Запитання другого розділу програми стосувалися зайнятості населення (окремо чоловіків та жінок). Низка запитань стосувалася безпосередньо виробництва та споживання.

Запитання, винесені у “Доповнення”, мають загальний характер і стосуються зайнятості населення, оплати їх праці, питань еміграції та імміграції населення, наявності кредитних установ тощо. Більшість зазначених запитань передбачають визначення статі та віку респондентів, їх сімейного стану, національності, ступеня освіти, належності до відповідної суспільної групи тощо [5, с. 31–32].

Розроблена М. І. Зібером програма давала можливість детально описати стан соціально-економічних явищ. Автором загалом достатньо чітко були сформульовані запитання, окремі з них, за можливістю, конкретизувалися, а також сформована система статистичних показників. При цьому широко використовувався метод групувань, явища розглядалися за низкою різних ознак. Це сприяло збагаченню методології статистичних досліджень [2, с. 43].

М. І. Зібера був вченим високого рівня. Як статистик, він зробив достойний внесок у розвиток вітчизняної статистичної науки та практики.

Література:

1. Бованенко Д. Є. Микола Іванович Зібер (До сорокаліття смерті). Київ, 1928. 19 с.
2. Галицька Е. В. Роль М. І. Зібера у розробці теоретико-методологічних засад статистичного спостереження // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2007. № 96. С. 41–43.
3. Галицька Е. В., Прімерова О. К. Етапи формування та розвитку статистики як науки // Ковтун Н. В., Галицька Е. В. Теорія статистики: підручник. Київ: ВПЦ “Київський університет”, 2008. Розділ 1. С. 9–69.

4. Зибер Н. И. Что такое статистика? // Знание. 1874. № 8. С. 1–31.
5. Зибер Н. И. Опыт программы для собирания статистико-экономических сведений. Киев: Типография М. П. Фрица, 1875. 32 с.
6. Русов А. А. Краткий обзор развития русской оценочной статистики. Киев: Издание “Кружка студентов Киевлян” Киевского коммерческого института. Типография, 1913. 119 с.
7. Чубинский П. П. Доклад о части выработанных комиссией форм таблиц для разработки данных, полученных путем переписи // Записки Юго-западного Отдела Императорского русского географического общества. 1874. Т. 2. Киев: Типография М. П. Фрица, 1875. С. 9–10.